

EGY RÉGI-ÚJ EGYETEM A HÁBORÚ UTÁN

Nagy Géza emlékezik

– A frontátvonulás után kiadták a középiskoláknak és elemiknek a parancsot, hogy kezdjék meg a munkát. Így közölték, hogy a kolozsvári magyar egyetem is kezdje meg működését. Meg kell mondanom, hogy a legnagyobb elképedésünkre, mert mindenre számítottunk, csak erre nem. A magyar állam a hadműveletek megkezdése előtt megpróbálta kiüríteni, elmenekíteni az egész kolozsvári magyar egyetemet, azonban ennek az egyetem magyar tanári kara ellenállott. Egyébként Csögör Lajossal éppen ketten voltunk egy küldöttségben az egyetem akkori tanácsánál, amelyben felkértük őket arra, hogy ne mozdítsanak semmit és maradjanak a helyükön. Valóban meglepő volt, amikor 1944 november elején az orosz parancsnokság kiadta az utasítást: tessék megkezdni a tanítást a kolozsvári magyar egyetemen, És erre az itt maradt magyar állampolgárságú tanárok a román állampolgárságú erdélyi tanárokkal együtt, kiegészítve pár román tanárral (köztük volt például Teofil Vescan is) kezdték meg a kolozsvári magyar egyetem új korszakbeli működését, amely aztán egészen 1945 májusáig tartott ilyen átmeneti állapotban. Akkor indult meg az egyetem tulajdonképpeni átszervezése.

Mégpedig 1945. május 29-én megjelenik a 407. számú rendelet-

lekezeti iskoláknak újra való megnyitásához is, amelyeket csak ideiglenesen szünetelőknek tekint. Az értekezlet sajnálattal állapította meg, hogy a 406. számú rendelettörvény elővigyázatlan alkalmazása folytán az iskolaépületek körül sok helyt nemkívánatos harcok alakultak ki. Ezeknek megszüntetésére és az állami román és magyar tanügy érdekeinek összhangba hozatalára törekedve, az

törvény, amely kimondja a kolozsvári román Ferdinand Egyetem visszatérését a városba és épületeinek visszafoglalását, de ugyanez a rendelet kimondja a magyar egyetem létesítését is egyetlen, a sétatéri, korábbi De Gerando Líceumnak az épületével, és azzal, hogy a további épületekről később fognak gondoskodni. Ugyanakkor megtörténik a kinevezése egy ideiglenes egyetemi vezető bizottságnak is, amelynek elnöke Csögör Lajos.

Induljunk ki abból, hogy a korábbi évszázadokban történtek egyetemalapítási kísérletek, sőt hosszabb-rövidebb ideig már fennálltak egyetemek nálunk. Gondolunk itt a kolozsvári jezsuita, majd piarista egyetemre, továbbá a Bethlen Gábor-i Akadémiára, amelynek bizonyos fokig szintén egyetem jellege volt. A valóság az, hogy az európai értelemben vett egyetemi oktatásnak az alapját Erdélyben a korábbi kezdeményezések után gróf Mikó Imre vetette meg az Erdélyi Múzeum Egyesület létrehozásával. Az Erdélyi Múzeum Egyesület birtokában levő hallatlan gyorsasággal gyarapodó gyűjtemények tették lehetővé 1872-ben a Kolozsvári Egyetem megalapítását, az akkori viszonyok közötti második magyarországi egyetemét. 1872-től 1919. május 12-ig működött ez az egyetem, melynek előadási nyelve magyar volt, s melynek a bölcsészet, nyelv- és irodalomtudományi karán volt egy román nyelv- és irodalomtörténeti tanszéke is. Ennek legelső tanára, Moldován Gergely igen jelentős szerepet játszott a román irodalom kutatásában és a román irodalom magyar népszerűsítésében. A magyar egyetemnek

● GYORSLAPOZÓ

értekezlet részletesen megtárgyalta a törvény méltányos alkalmazásának lehetőségeit. Leszögezte, hogy ilyen vonatkozásban minden magyar iskola igazgatójának be kell várnia az MNSZ és a kormány között lefolytatandó tárgyalások befejezését”. ● Illyés Gyula nyilatkozata a Timpul című bukaresti lapban. „Erdély legyen a béke asztala... a békesség asztalává kell tenni, amely köré mind-

igen nagy számú román hallgatója volt, és érdemes volna az egyetem történetét kutatva elvégezni azt a munkát, amit eddig nem végeztek el, nevezetesen 1872-től áttanulmányozni 1919-ig az egyetem román és német hallgatóinak a számát, valamint azt is, hogy mindkét nemzetiség hallgatóinak saját diákegyesülete volt, amelyek irodalmilag és politikailag is jelentős szerepet vittek. Sajnos, az egyetem irattárát, amelyet gondosan elrendezve vett át a román állam 1919. május 12-én, azóta sikerült annyira összekavarni és rendetleníteni, hogy ma szinte tehetetlenül áll vele szemben az állami levéltár személyzete, amelytől az egyetem azt várná, hogy rendet teremtsen abban a levéltárban, amelyben mindig csak kutattak, összekavarták az aktákat, és mára a rendezett anyaga tulajdonképpen csak az 1940 és 44 közötti magyar egyetem személyi iratanyaga maradt, amelyet aztán a káderosztály gondosan átvett. Továbbá az 1944 utáni anyag is aránylag rendezett. De folytassam azzal, hogy 1940 és 44 között az az érdekes helyzet alakult ki, hogy Észak-Erdély területén csak magyar egyetemi oktatás folyt – megint meg nem oldva a két nemzetiség egyetemi oktatási igényeinek a harmonikus kielégítését. A Dél-Erdélybe menekült kolozsvári Ferdinand Egyetem Szebenben telepedett meg, egy részlege pedig Temesvárra költözött, és ott megalapozója lett a későbbi temesvári egyetemnek.

1944 az egyetemi oktatásban a fordulat éve. Amikor a bevonuló Vörös Hadsereg, az Egyesült Hatalmak Szövetséges Ellenőrző Bi-

nyájan leülhetünk, akik megértjük és szeretjük egymást”. ● *Marosvásárhelyen rendelkezésre állanak a magyar tudományegyetem igényelte épületek. Kiutalták az egyetemi alkalmazottak június és július havi illetményét. Elkészült a székely műegyetem terve.* ● „Kolozsvár, augusztus 11. Az MNSZ országos közművelődési bizottsága Balogh Edgár elnökletével két nagy jelentőségű értekez-

zottságának a képviselőjében azt a meglepő parancsot adta ki, hogy a magyar egyetem kezdje meg működését, ennek útjában nem állott elháríthatatlan akadály.

Először is azért, mert már 1944 nyarán az egyetem tanácsa elhatározta, hogy az akkor változó magyar kormányok parancsát nem teljesítve, nem üríti ki a kolozsvári magyar egyetemet, úgyhogy az itt maradt. Mindössze a régészeti múzeumnak vitték el néhány ládányi rendkívüli értékű régészeti leletét, köztük a 9 kg-os apahídai kincset (arany sisak, mellvért stb.), amely az Erdélyi Múzeum Egyesület tulajdona volt, de ezt később Daicoviciu professzor visszaszerezte. Természetesen az egyetem tanszemélyzete köréből is történt a menekülés alkalmával eltávozás, közülük egyesek visszatértek, a visszatérteket igazolták, és a magyar egyetem 1944. november elején megkezdte működését. Azzal számoltak kezdettől fogva, hogy egy ilyen átmeneti időszakban meg kell tenni a románság felé is a megfelelő gesztusokat. Ma már nem tudnám megmondani, akkor közvetlenül az elemi és középiskolai oktatással voltam elfoglalva, de arra emlékszem, hogy Vescan Teofil, ez a kiváló atomfizikus, aki később tragikus körülmények között Iași-ban meghalt, különben az illegális RKP egyik vezéralakja – tudom, hogy ő előadója volt az egyetemnek. 1944. november 15-én a Szovjet Ellenőrző Bizottság Észak-Erdély területéről kiharcolta a román hatóságokat, és így a román egyetem ide visszatért személyzetét is, ami azt jelentette, hogy egészen 1945. március 13-ig a román közigazgatás visszaállí-

● GYORSLAPOZÓ

letet tartott a Marosvásárhelyt felállítandó erdélyi magyar tanítási nyelvű műegyetem dolgában. Az első értekezleten Farkas Árpád és Kós Károly mezőgazdasági főiskolai tanárok, valamint Szóvárdi Ferenc mezőgazdasági szakoktató és Benedek Pál bányamérnök személyében bizottságot küldtek ki a műegyetem felállítására vonatkozó pontos tervek kidolgozására. A bizottság szombaton

tásáig a kolozsvári egyetem mint Kolozsvári Magyar Egyetem működött, ezt a nevet viselte egészen az egyetemi év végéit. Én valamikor június végén tettem le a doktorátust és a doktori diplomámon ez áll: „Universitas Hungara Claudiopolitana”.^{1 2}

Namost, 1945. februárjában a Rădescu-kormány egy nemzetiségi statútumot tett közzé (a tervezetet a Világosság 1944. dec. 10-én közölte), amiben meg akarta mutatni a szövetséges hatalmaknak, hogy ő most már gálásabb lesz a nemzetiségek irányában mint a két világháború közti kormányok vagy az Antonescu-rezsim, és ebben volt utalás a nemzetiségi egyetemi oktatásra is, tudomásom szerint. Mindenesetre ennek alapján 1945. május 4-én egy eléggé szűk körű, a nyilvánosság kizárásával lefolyó tanácskozás volt a magyar és román egyetem néhány tanára között, amelyen egy olyan megállapodás jött létre, hogy a kolozsvári román egyetemen egyes tanszékek magyar nyelven fognak működni. Ezt az egyezséget – nem kegyeletsértésből mondom, hanem a történeti hűséghez ragaszkodva – emlékezetem szerint Jordáky Lajos, Jancsó Elemér, Turnovszki Sándor és talán Balogh Ernő, a geológus professzor írták alá. (Az 1995-ös kiadású Erdély Magyar Egyeteme című kötet nem tud az eseményről. Tisztázandó, hogy nem híresztelés áll-e a háttérben – a kor légkörére mindenképpen jellemző adalék. – A szerző)

– *Képviselték-e ők a magyar tanári kart?*

– Megbízatas nélkül! Ennek az egyezménynek még aznap este

délelőtt egy újabb értekezlet keretében számolt be munkájáról. A tervezet szerint az MNSZ marosvásárhelyi székhellyel magyar tannyelvű állami műegyetem felállítását kéri, egyelőre három fakultással. Ezek: a mezőgazdasági, az erdészeti és a bányászati és kohászati fakultás. Míg a mezőgazdasági és erdészeti kart Marosvásárhelyen helyezi el, a bányászati és kohászati fakultást, a

híre futott Kolozsvárt, másnap már megtörtént az első reagálást, több oldalról tiltakozás hangzott el. Éppen akkor tartotta országos vezetőségi gyűlését az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület, amely rendkívül komoly és egész Erdély parasztságát átfogó egyesület volt a maga falusi gazdaköreivel, gép- és traktorállomásaival (az utóbbiak majd a társulások és kollektivizálás idején az első gépesítési sejteket jelentik Erdélyben) – szóval a vezetőségi gyűlésen határozatban tiltakoznak a megállapodás ellen, mégpedig abból kiindulva, hogy működik Kolozsvárt egy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság által jóváhagyott magyar egyetem, következésképpen a győztes hatalmak intenciója csakis az lehet, hogy itt továbbra is magyar nyelvű oktatás folyjék, azaz nem ismerik el az előző napi megállapodás érvényességét.

Ugyanakkor volt a katolikus egyház igazgató tanácsának az ülése, ugyancsak május 5-én, amelyen Márton Áron elnökölt, és amely szintén állást foglalt a megállapodás ellen, kimondva, hogy nem tekinti az aláírókat a romániai magyarság felhatalmazott képviselőinek. Nem vagyok biztos abban, hogy ezen állásfoglalások a sajtóba eljutottak-e, ellenben eljutottak azokhoz a politikai szervekhez, amelyek azonnal továbbították Bukarestnek, hogy ezen az úton nem megoldható a kérdés.³ Ennek lett a következménye az, hogy a Groza-kormány 1945. május 29-én a 406-os és 407-es rendelet törvényével már nagy lépést tesz előre, mert egyfelől kimondja a kolozsvári román Ferdinand Tudományegyetem visszatérését

● GYORSLAPOZÓ

székelyudvarhelyi volt reál iskola épületébe tervezték. Az értekezleten bemutatott tervezetet, mely a felszerelésre, a tanszemélyzetre és a költségvetésre vonatkozólag is fontos adatokat tartalmaz, az MNSZ elnöksége fogja jóváhagyás végett a kormány elé terjeszteni” (V. – aug. 13.) ● Szentimrei Jenő számol be az MNSZ kulturális bizottságának bukaresti tárgyalásairól: jóváhagytak

székhelyére és eredeti épületeibe, másfelől pedig kimondja Kolozsvárt a magyar egyetem megalapítását, egyelőre egy épületet jelölve ki részére, az említett sétatéri De Gerandó Líceumot. Ugyanakkor most már nem tudom, hogy a rendelettvényben volt benne, de talán abban, hogy a magyar egyetem szervezési időszakára egy háromtagú bizottságot nevez ki a kormány Csögör Lajos, Demeter János és Jancsó Elemér személyében. (Újabb kutatások szerint a június 2-i miniszteri rendelet nevezi ki a bizottságot. – A szerző) A háromtagú bizottságnak magától értetődően Csögör Lajos lett a vezetője és elnöke, e rendkívül derűs, kiegyensúlyozott, minden túlzástól mentes ember, aki ebben az időben Kolozs megye alispánja is volt egyben (Pogăceanu Vasile főispán, a későbbi követ mellett).

Erre a háromtagú bizottságra hárult a feladat, hogy az egyetemet megszervezze. Az említett rendelettvény homályos utalást tartalmazott arra vonatkozóan, hogy az orvosi és a természettudományi kara a két egyetemnek használja majd ugyanazt a felszerelést, tehát kvázi különböző órarenddel egymást felváltva használják a laboratóriumokat, ami ugyanis a fő-fő probléma volt. Ez elől azonban elzárkózott a Ferdinand Egyetem, és így 1945 júniusában fölmerült, hogy az orvosi kar költözzék át Marosvásárhelyre, ahol a kormány felajánlotta a volt kadétiskola épületét, amely nemcsak a reprezentatív nagy központi épületből, hanem nagyon sok melléképületből is állott, az egykori oktató- és altisztek lakásaiból, s egy nagy versenylovardából, amely később kiváló gyűlésteremmé is vált. Most

Megkezdődött az egyetemi oktatás átszervezése

**Magnyílik a román egyetem
A magyar egyetemet demokratikusan kiszélesítik**

már meg kell mondanom, , hogy e háromtagú bizottság kiegészítette magát két emberrel, mégpedig dr. Venczel Józseffel, aki mint statisztikus és ragyogó koponya, hallatlan gyors áttekintésével, méreéseivel és számításaival rögtön felbecsülte, hogy a sétatéri épület köbméterben mennyit jelent, oda mit lehet betenni, hány intézetet, hány tanárt, hány hallgatót tud befogadni. Hasonlóképpen amikor a vásárhelyi épület ötlete felmerült, ő átment, egyetlen nap alatt végigmérte az egész épületkomplexumot, és másnap jött vissza az örvendetes közléssel, hogy ott az egész orvosi kart el lehet nyugodtan helyezni. Nemcsak a kadétiskolában, hanem felajánlották a városi kórházakat, valamint az ekkor még nem államosított, de mégis az egyetem hatáskörébe került Czakó-féle kórházat. A másik személy én voltam, aki úgy kerültem bele ebbe a társaságba, hogy én akkor már alaposan megismertem Bukarestet és a minisztériumot. Ennek a társaságnak pedig nagyon jól fogott egy olyan ember, aki otthonosan mozog a Közoktatási Minisztériumban. Vlădescu-Răcoasa-val személyes ismeretségben voltam, Grozával is találkoztam, ennek következtében általam kaptak egy olyan embert, akit a tárgyalások szempontjából fel lehetett használni. Egyébként is ebből a háromtagú ideiglenes egyetemi vezetőségből valójában Demeter János beszélt jól románul, Csögör közepesen és Jancsó Elemér egészen gyengén. Feltétlenül szükség volt valakire, aki beadványok, levelezés tekintetében gyorsan és a román jogi nyelv több-kevesebb ismeretében tudja segíteni a bizottságot, és erre szemeltek ki engem.

● GYORSLAPOZÓ

négy magyar színházat, a színészképző tanszék ügyét még vizsgálják (*V. – szept. 17.*) ● *Magyar tanügyi főfelügyelőséget állít fel Kolozsváron és Brassóban a Groza-kormány* (Brassó) A Hivatalos Lap most érkezett 215–1945 szeptember 21-i száma közli a nemzetnevelésügyi minisztérium határozatát, amely szerint Kolozsvár és Brassó székhellyel két tanügyi főfelügyelőséget létesít

A háromtagú bizottság többtagúvá vált tehát. Valójában első ízben Demeter Jánossal ketten mentünk Bukarestbe, és jelentkeztünk Voitecnál, aki persze tudott rólunk. Voitec elmondta, hogy itt nagy szervezési munkálatokról van szó, mert az egyetemalapítás az rendkívül igényes és bonyolult tevékenység. Itt személyi, végzettségi, épület-felszerelési problémák lesznek, amelyeket tisztáznunk kell. Hogy kellő politikai támogatás is legyen, Demeter János, aki a KP régi tagja volt és a MADOSZ-ban is benne volt (az Ekés Fronttal szövetséget kötő társaságban), szóval ő – mialatt én Voitecnél maradtam és, mint az egyetemi bizottság egyik tagja tovább tárgyaltam a teendőkről – fölkereste az RKP Központi Bizottságát, fölvette velük a kapcsolatot. Első utunk Bukarestbe meglehetősen eredményesnek és ígéretesnek mutatkozott, de itt is kiderült, hogy óriási munkatömeg áll előttünk, amit el kell végeznünk.

Namost, a kormánynak megjelent egy olyan rendelete, amely némiképpen megkönnyítette a magyar egyetem megalapítását. (Bár nagyon nehezen tudtunk hozzászokni a gondolathoz, hogy nekünk, akiknek már középkori egyetemünk volt Erdélyben, 1872 óta pedig tudományegyetemünk, most megint egyetemalapítással találjuk magunkat szembe.) Nevezetesen a Groza-kormány arra kötelezte a Ferdinand Egyetemet, hogy az 1940 és 44 között a magyar állam által az egyetemi oktatás céljaira beszerzett mindenféle felszerelést, gépet, laboratóriumi és könyvtári anyagot adjon át az újonnan alapított magyar egyetemnek, tehát maradjon meg neki az, ami 1940-

tettek a miniszteri határozat megjelenése napjával kezdődően az állami és felekezeti magyar tannyelvű iskolák részére. A kolozsvári főfelügyelőség hatáskörébe a következő megyék magyar állami és felekezeti iskolái fognak tartozni: Arad, Bihar, Krassó, Kolozs, Hunyad, Máramaros, Naszód, Szatmár, Szilágy, Szörény, Szamos, Temes-Torontál és Torda megyék. A brassói vezérfel-

ig volt, illetőleg amit 1940 és 44 között Szebenben szerzett; viszont az új magyar egyetem induljon azzal a hozománnyal, amit 1940 és 44 között a magyar állam, és elég nagy bőkezűséggel, adott. Nem volt szabad igényelnünk azt, ami már be volt építve falba vagy padlóba, az olyan gépezetet, amit nem lehetett kiszerezni. Ez eléggé sok problémát okozott. Volt, ahol sikerült megegyezni, volt, ahol nem.

– *Kicsoda volt a román rektor?*

– Mi a román egyetem részéről főképpen három emberrel tárgyaltunk: Daicovicuiul, továbbá Petrovici-csal, a szlavistával és Kernbachhal az orvosi kar részéről.

– *Kevésbé elfogult emberek voltak?*

– Nem tudom, hogy mit mondjak. Így alakult ki. Hogy ők kinevezést kaptak volna, arra nem emlékszem. Egy rendkívül érdekes történelmi pillanat volt, amit érdemes megörökíteni az utókor számára, amikor a Ferdinand Egyetem visszatért Kolozsvárra – 1945 nyarán történt –, és akkor épületről épületre haladva a magyar professzorok várták a román kollégát, és annak át kellett adniuk az épület kulcsát és az épület leltárát. Valósággal mintha egy várerődítmény-sorozat kapitulált volna, olyan volt az átadás, kezdve a főkapu kulcsától el egészen az egyes termek és intézetek nagy kulcskötegéig.

– *Széthullott-e a tanári kar? Hazahúzódtak-e a nem román állampolgárságú tanárok?*

● GYORSLAPOZÓ

ügyelőséghez pedig Alsófehér, Brassó, Csík, Fogaras, Maros, Udvarhely, Szeben, Kis és Nagyküüllő, Háromszék valamint az ókirályság állami és felekezeti magyar tannyelvű iskolák (*N. E. – szept. 26.*) ● Új miniszteri rendelet szerint húsz gyerekekkel már állami elemi iskola létesíthető (*V. – okt. 14.*) ● Egy cím: *Éhező tanítók*. Kiderül, hogy Dél-Erdélyben egy éve, Észak-Erdélyben hét

– A nem román állampolgárságú tanárok egy része itt maradt, a 44–45-ös iskolai évben is, és függőben tartották azt a döntésüket, hogy amennyiben segíthetnek rajtunk és a román állam hozzájárul, maradnak továbbra is.

1945 júniusában zajlott le az a bizonyos ODA konferencia Luka László elnökletével, amelyen többek között az egyetem kérdése is szóba került. De meglehetősen lassan haladt az egyetem szervezése. Nem beszélve arról, hogy bár az orvosi kar Vásárhelyen el lett volna intézve, ellenben itt maradt Kolozsvárt három kar: 1. a bölcsészet, a nyelv- és történettudomány, 2. a jog- és közgazdaság, 3. a természettudományi karok (tehát a biológia, ásványtan, kőzettan, természetrajz, növénytan, állattan, fizika, kémia, matematika tanzékei). Szóval térre volt szükség, és az épületek kérdése nem akart sehogy sem teljesen megoldódni, úgyhogy ezen a konferencián eléggé erélyesen exponálta a kérdést Demeter János – talán ő volt –, és mutatott rá a teendőkre kellő politikai tapintattal, hogy az nem volt túl éles se, viszont a konferencia belátta, hogy az egyetem kérdését nem lehet csak úgy mentére hagyni, és azt a határozatot hozta, hogy másnapra egy szűkített minisztertanácsot hívjon össze Groza Péter, és ott hozzuk tető alá a magyar egyetem szervezési és anyagi kérdéseit. Így történt meg az, hogy a következő nap Groza elnökölt, a kormány részéről Tătărescu volt ott, Bagdasar egészségügyi miniszter, tovább a pénzügyminiszter (nevét elfelejttem) és Vlădescu-Răcoasa mint nemzetiségügyi miniszter. A mi részünkről

hónapja nem folyósítja az állam a magyar tanítói fizetéseket! (V. – okt. 21.) ● Folytatódik az agronómia kálváriája: „A felszabadulás után, de még Észak-Erdély bekapcsolása előtt az észak-erdélyi Központi Tanácsadó Testület, majd az ODA észak-erdélyi végrehajtó bizottsága a kolozsvári román és magyar nyelvű egyetem vitás kérdéseinek rendezésekor a Magyar Mezőgazdasági Főiskola

Kurkó Gyárfás, Bányai László és az öttagú egyetemi bizottság. Ott rendre vettük a kérdéseket, pontról pontra haladva, ami azt jelentette, hogy azelőtt való éjszaka nem aludt senki, mert olyan váratlanul jött a döntés, hogy végre pontot teszünk a kérdésekre. Ott elő kellett állni minden kérdéssel, és megszületett a határozat, hogy a kormány ad Kolozsvárt több épületet az egyetemnek. Így kapott egy épületet a Linczeg, a mai Vasile Alecsandri utcában, továbbá a Régészeti Intézetben, a mostani Régészeti Múzeumban kapott helyet a magyar történeti kar, tekintve, hogy ennek a múzeumnak az anyaga 90 százalékbán az Erdélyi Múzeum Egyesületé volt. Ugyanezen a minisztertanácsi ülésen született meg a rendelet törvény az egyetem tanszemélyzetét kiválasztó és kinevezésre a kormánynak előterjesztő nagyon érdekes egyetemi javaslattevő bizottság létesítésére. Nem tudtam eddig, de érdekes volt az eljárás, hogy mivel új egyetem alapításáról volt szó, ezt a következőképpen oldották meg: a meglévő négy román egyetem, Bukarest, Iași, Temesvár és Kolozsvár professzorai közül neveztek ki hét-hét professzort a hét karnak megfelelően. Tehát a magyar egyetem bölcsészet, nyelv- és természettudományi fakultására a javasolandó tanárokat a négy román egyetem hasonló szakú professzorai közül kinevezett professzorok kellett hogy javasolják. És ugyanúgy a jog és közgazdaságra, természettudományira, valamint az orvostudományira. Megjelent továbbá az a bizonyos 407-es rendelet törvény, amely kimondta, hogy a magyar egyetemnek csak román állampolgárságú tanárai lehet-

● GYORSLAPOZÓ

ügyében úgy döntött, hogy megszüntette mint önálló főiskolát, ellenben a magyar egyetemen mezőgazdasági kart állított fel”, ennek dékánjává Kós Károlyt, prodékánjává Török Zoltánt nevezte ki. A kar az elmúlt tanévben így folytatta működését. Az MNSZ legutóbbi tárgyalásain olyan műegyetem létesítését kérte, mely a mezőgazdasági kart is befogadná. „Az illetékes minisztérium

nek. Az ODA központjában tartott konferencián és a minisztertanácson is kifejeztük, 1920 és 40 között annyira nem állott módunkban a tudósképzés, hogy értelmiségünk nem rendelkezik olyan sok magas képzettségű emberrel, hogy egy egész egyetem tanszemélyzetét ki tudnók állítani. Tekintve, hogy a magyar tudományegyetem magyar állampolgárságú professzorai, docensei, lektorai, asszisztensei közül szép számmal maradtak itt, azt kértük, a román kormány egyezzen bele abba, hogy szerződötett tanerőkként mindaddig maradhassanak itt, amíg a magyar egyetem megfelelő számú tanerőt tud kinevelni, és ezekkel fel tudja váltani a magyar állampolgárságú tanárokat.

Nos, ezt a kormány belátta, beleegyeztek, annál is inkább, mert olyan nemzetközi tekintéllyel rendelkező professorokra hivatkozhattunk, mint Miskolczy Dezső, az ideggyógyász, Buza László nemzetközi jogász, Benedek Marcell irodalmár és irodalomtörténész, Vendégh Vince a neves víruskutató. Itt maradt továbbá Környei, aki agysebész volt, Gunda Béla kiváló néprajzos vagy a 28 éves Fényes Imre világhírű fizikus. Úgyhogy a névsor feltétlenül imponáló volt, a kormány tagjai bele is egyeztek, de itt Grozának is óriási szerepe volt a támogatásunkban.

Most 1945 nyara és ősze teljesen a személyzeti kérdések és az épületek ügyének a rendezésével telt el. Először is mondjam el azt, hogy 1945 augusztusában vagy júliusában ült össze a 28 tagból álló javaslattevő bizottság, amelyik számára minékünk kidolgozva kel-

azonban, az ország anyagi nehézségeire való hivatkozással, sem a műegyetemet, sem a mezőgazdasági főiskola fenntartását nem vállalta. Erre az MNSZ újabb javaslatot terjesztett a közoktatásügyi miniszter elé. Javaslatában arra kérte a minisztert, hogy addig is, amíg a magyar tannyelvű mezőgazdasági fakultás – egy magyar tannyelvű állami műegyetem mezőgazdasági karaként – fel-

lett hoznunk minden egyes javasolt professzor, előadótanár, lektor, tanársegéd önéletrajzát román nyelven, összes dolgozatainak a jegyzékét, mellékelve eredetiben is a megjelent dolgozatoknak egy-egy példányát. Ennek az összeállítására óriási adminisztratív munkát jelentett, s azt mondhatnám, hogy mindez Venczelre és rám hárult, mi szedtük össze és fordítottuk románra az életrajzokat és állítottuk össze a dossziékat. Egyébként is Venczel született szervező, a pontosság megtestesítője volt, ő volt az, aki a végső formáját megadta a dolgoknak, s az mindig annyira elegáns és imponáló volt, hogy én, aki sokkal jobban tudtam románul, mint ő, mindig olyan megnyugvással láttam, hogy noha én gyártottam és ontottam a sok román szöveget stb., mire legépelésre került, azt már Venczel Jóska átnézte, egységesítette logikailag és felépítésképpen. Úgyhogy felbecsülhetetlen a Venczel József szolgálata most már másodszor is a személyzeti javaslatok megtétele terén.

Ezt követően sorra került a több napig tartó bukaresti gyűlés, amelynek a háttérben végig ott tartózkodott Kurkó Gyárfás a Czikókkal és Bányai Lászlóval, a tárgyalásokon pedig az egyetemi bizottság, Venczel József és én vettünk részt. A munkát úgy osztottuk fel, hogy a hetes bizottságok előtt ismertetni kellett minden egyes személyt előszóban. Namost, ha jól emlékszem az orvosi kar Venczel József ismertette, a jogit Demeter János, a bölcsészeti Jancsó Elemér, a természettudományit én. Mondanom sem kell, hogy énnekem, aki filológus vagyok, valósággal meg kellett tanul-

● GYORSLAPOZÓ

állítható lesz, a kormányzat létesítsen a kolozsvári román nyelvű mezőgazdasági fakultás mellé egy magyar tannyelvű tagozatot.” A szövetség mind ez ideig részletes tervezetére választ nem kapott, ezt sürgeti tekintettel az idő előrehaladott voltára. (V. – okt. 27.) ● Csögör Lajos olyan memorandumot visz Bukarestbe, melyben kéri egyebek mellett a marosvásárhelyi orvosi kar mellett lé-

nom mindent, hogy teljes könnyedséggel, nem egy felmondott lecke nehézkességével, hanem az emberek alaposabb ismeretében tudjam az „árut” prezentálni. Nagy meglepetések értek, azt mondhatom, mert hogy csak egyetlen példát említsek, a természettudományi bizottság körébe tartozott a fizika és matematika is, és ahogy a bizottság leült, két vagy három tag is rögtön azt kérdezte, hogy melyik a Fényes Imre dossziéja. A 28 éves embert már úgy ismerték a román tudományosságban is, hogy elsőként az övét kérték. Persze az megint a humánműveltségű ember számára volt meglepetés, hogy Fényes Imre dolgozatai 4–8 vagy 16 nyomtatott oldalt alig tettek ki. A magas fizikában nem a terjedelem a döntő, hanem a tétel és igazság, amit fölismer és kifejt.

Messze vinne annak ismertetése, hogy ez a 2–3 napot igénybe vevő tárgyalás irtózatos bukaresti hőségben hogyan folyt le. De megvolt az a biztonságunk, hogy estére kelve mindig összegezhettük a tapasztalatainkat. Ez a bizottság már nem a református elemi iskola zord, mostoha körülményei között, hanem az Athéne Palace-ban verte fel a szállását, igaz, hogy egyetlen apartmant vettünk ki közösen, és földön, ágyban, összetolt karosszékekben aludt a társaság, mert éjjel-nappal együtt kellett lennünk, hogy egymást állandóan kurrenciában tartsuk, és bizonyos ötleteket is kellett adni arra, hogy a felmerült nehézségeket át lehessen hidalni. Ma már elmondhatom, hogy a tárgyalások során a legtöbb nehézséget a kolozsvári egyetem támasztotta mindenkivel kapcsolatban, mindenbe belekö-

Kedd, 1945 július 17.

Népi Egység

A demokrata Groza-kormány döntő határozatokat hozott a kolozsvári Magyar Tudományegyetem ügyében

500 millió lejnél nagyobb értékű segítséget nyújt a kormány a marosvásárhelyi magyar fakultásnak — Az egész ország területére kiterjesztik a kolozsvári magyar tankerületi főigazgatóság hatáskörét

tött, nem volt megelégedve egyesek tudományos működésével, másokat nacionalistáknak állított be, politikai kifogásokat emelt, közben ők sem voltak hibátlanok az ilyesmitben, magától értetődik.

– *Kérdezzem-e meg, hogy kik képviselték?*

– Nagyon érdekes, hogy a legvehemensőbb ellenfeleink Daicoviciu és Petrovici voltak. Ővelük volt komoly vitánk nemegyszer. A menete a tárgyalásnak az volt, hogy amely kérdésekben nem tudunk megegyezni, azok a végén egy nagy plenáris ülés elé kerülnek, és az fog dönteni. Ezen az ülésen a 28 tagú bizottságnak az elnöke Parhon professzor volt, társelnöke pedig Voitec, mint miniszter. A plenáris ülésre aztán alaposan föl kellett készülnünk. Nagy nehézségeink voltak a következő tanszékekkel: néprajz (a kolozsváriak érve az volt, hogy nekik sincs néprajzi tanszékük, ne legyen nekünk se), agysebészet (ugyanúgy), és az Erdély története tanszék is függőben maradt, mert Bíró Vencel pap volt és Makkai Lászlóval szemben politikai kifogások merültek föl. A továbbiakban az ásványtani, közettani, kristálytani tanszékek körül támadt vita, mert minékünk külön volt professzorunk a krisztallográfiára és külön az ásványtanra, a kolozsvári román egyetemnek pedig nem volt. Ha náluk nincs szétválasztva, akkor miért lenne nálunk, ugye. A többi egyetem részéről komoly kifogást nem emeltek. Lehet, ezen kívül még egy-két személyi kérdés felmerült, de az előtérben főleg ezek állottak.

Mi úgy oldottuk meg a dolgot, hogy a plenáris ülést megelőző éj-

● GYORSLAPOZÓ

tesítendő magyar tannyelvű védőnő-, ápolónő-, baba- és egészségügyi felügyelőképző iskola felállítását, továbbá a közegészségügyi minisztériumban egy magyar miniszteri tanácsosi állást (*V. – nov. 29.*) ● Szentimrei Jenőt beiktatták magyar művészeti felügyelői tisztségébe. „A magyar zenetanári és színészutánpótlás biztosítására a művészetügyi miniszter tíz magyar tanszéket állít fel a román

szaka Venczel Józseffel együtt visszavonultunk a református elemi iskolába, és szerkesztettünk egy olyan emlékiratot, amelyben ismertettük e tanszékek jelöltjeit, munkásságuk fontosságát, jelentőségét, és azt is, hogy Kolozsvárt bőséges lehetőség van arra, hogy a Ferdinand Egyetem ásványtani, közettani, őslénytani, kristálytani, stb. gyűjteményeit közösen használva, megoldjuk a kérdést.

Ja igen! Függetlenül maradt az egyetemi könyvtár kérdése, amelyet magának igényelt a Ferdinand Egyetem; a régiségtani múzeum kérdése, amelynek 90 százaléka az Erdély Múzeum Egyesület tulajdona volt, és ha az teljesen a Ferdinand Egyetem kezébe kerül, akkor min nekünk nem maradt volna történettudományi intézetre lehetőségünk. Rendkívül világos, egyszerű kifejtés formájában összefoglaltuk a függetlenül maradt problémákat és javaslatainkat. Kimutattuk, hogy a javaslatok (azok a bizonyos plusz tanszékek: néprajz, kristálytan, agysebészet) nem jelentenek különösebb megterhelést az állami költségvetés számára, s egyébként is mindez a magyar egyetem minél teljesebb tételét szolgálja. Ezt az emlékiratot hajnalban az egyetem gépkocsiján én vittem el a másik három egyetem minden professzorának, a iași-inak, a bukarestinek, a temesvárinak. Nem kapott egyetlen példányt sem a hét Ferdinand egyetemi tanár. Őket nem tájékoztattuk tehát előre. Ezen kívül erre a napra külön megkértük Miskolczi professzort, hogy jöjjön le Bukarestbe, övele meglátogattuk Bagdasart, az ugyancsak nemzetközileg ismert román agysebészt, és vele külön letárgyaltuk az agysebészeti tan-

felsőfokú állami zeneiskola magyar tagozataként” (V. – dec. 17.) ● Soviniszta elemek megghiúsították a Tanárok Szakszervezetének megalakulását. Cikkünkre válaszul román nyelvű lapjainkban Ion V. Mesarošiu tanár félrebeszéléssel igyekszik a tényállást elködösíteni. Cikkére a választ az egyik jelenlévő tanár az alábbiakban adja meg: A magyar tankerületi főigazgatóság nem felesleges. A

széknek a dolgát, de a többit is. Csodálatos ebéden vettünk részt a kétszobás lakásban, ahol az egészségügyi miniszter lakott a feleségével, aki szintén világhírű gyermekgyógyász volt. Ő szolgált fel az ebédet, ott volt a mi öttagú egyetemi társaságunk és Miskolc, a hatodik. A társalgás előbb románul indult meg, de hogy Miskolc is értse, áttértünk a németre, arról a franciára és a végén Miskolc és Bagdasar már spanyolul tárgyaltak, mégpedig azért, mert azt hiszem, hogy Cajalnak hívták azt a világhírű ideggyógyászt, akinek a kedvéért különben világszerte megtanultak spanyolul a szakemberek – nos, ő Bagdasar és Miskolcznak közös professzora volt. A végén mintha az elíziumi mezőkön társalgó két embert láttuk volna magunk előtt. Ebben a légkörben készítettük elő a másnapi tárgyalást, amelyen felvonultunk mi, a kormány részéről Parhon, Voitec, Bagdasar is eljött, mi pedig vittük magunkkal Miskolczyt, Kurkó Gyárfást, Bányai Lászlót és a két Czikót. Egy nagy magyar bizottság ült a terem végén. Itt zajlott le a döntő ütközet, amelynek a végső eredménye az lett, hogy Daicovicuék a vitában alulmaradtak, és a magyar egyetem minden kívánságát teljesítette a testület, többségi szavazással. Ezzel a személyzeti kérdések megoldódtak volna, ez azonban még csak az elvi jóváhagyást jelentette, hátra volt még azoknak a királyi dekrétumoknak a megjelenése, amelyekkel akkoriban a professzorokat kinevezték. Talán szeptember végére kaptuk meg azokat.

Még mondjam el, hogy a nyár folyamán megtörtént az orvostu-

● GYORSLAPOZÓ

modern élet nem egy területén tapasztaljuk, hogy bonyolult problémákat a könnyebb megoldás végett részekre osztanak, ezeket a részeket pedig egy átfogó, magasabb fórum, a mi esetünkben a román nemzetnevelésügyi minisztérium, foglalja egységbe. Aki a magyar tankerületi főigazgatóságot támadja, még mindig ellensége a román–magyar közeledésnek és nyíltan szembeszáll a Groza-kor-

dományi kar átköltözése Marosvásárhelyre. Tehervonatok vitték a fölszerelést, és ez egyúttal azt is mutatta, hogy csupán az orvosi kar részére a magyar állam olyan óriási befektetéseket végzett 1940 és 44 között, hogy vagy 30–40 vagon töltött meg az orvosi kar fölszerelése. Vásárhelyt nem is volt nagyon hová elhelyezni. Szerencsére a nagy lovarda korlátlan befogadóképességű volt, az lett a fő raktárunk.

Szeptember végén megjelent a román állampolgárságú professzorok egy részének és a segéd tanszemélyzetnek a kinevezése. 1945. október 20-án pedig egyelőre csak megbízatás formájában, az új egyetemi tanácsnak a kinevezése Csögör Lajos rektorral az élen. Bizony előre haladt az idő, közeledett a tél, és még sem a kolozsvári, sem a vásárhelyi központi épület nem volt abban az állapotban, hogy a tanítást meg tudjuk kezdeni. A továbbiak során a Groza-kormány engedélyezte 33 magyar állampolgárságú tanár szerződéses alkalmazását.

– *Ez a tanszemélyzet hányad része volt?*

– Majdnem a fele. Megtartva magyar állampolgárságukat, itt teljes jogú egyetemi kinevezést kaptak.

És ugyancsak királyi rendelet törvény jelent meg a még ki nem nevezett román állampolgárságú tanárok kinevezésére. Ezekkel kapcsolatban el kell mondanom azt a nehézséget, ami hozzátartozik a valósághoz, hogy bizony voltak olyan javasoltjaink, akiknek nem volt kellő végzettségük. Közéjük tartozott Nagy István (neki négy

mány nemzetiségi politikájával. Senki nem vonja kétségbe Erdély hovatarozását: tudjuk, hogy ezt a területet vagy ennek legnagyobb részét a Szovjetunióval kötött fegyverszüneti szerződés Romániának ítélte, s levontuk ennek a ténynek összes következményeit. De azt is tudjuk, hogy a fegyverszüneti szerződés biztosítja az itt élő nemzetiségek teljes gazdasági, kulturális és politikai szabadságát.

elemije volt, és az irodalmi tanszékre javasoltuk), Jordáky sem fejezte be tudtommal az egyetemi tanulmányait, úgyhogy menetközben fejezte be. Őket, mint az illegalitásban nagy érdemeket szerzett személyeket elfogadták, magától értetődő, hogy a régi konzervatív egyetemi emberek szörnyülködve vették tudomásul ezek kinevezését, de aztán politikailag sikerült keresztülvinnünk.

Az egyetem megkapta a tanárképző intézet szervezésére a jogot, egy gyakorló gimnáziumot jelöltek ki a részére, emlékezetem szerint ez a református kollégium és a református leánygimnázium volt, de a közgazdasági kar részére gyakorló iskolaként a kereskedelmi líceumot jelölték ki. Érdekes, a gyógyszerészképzés akkor még nem az orvosi karon folyt, hanem a természettudományi karon. Viszont az orvostudományi kar Vásárhelyt engedélyt kapott egészségügyi, szanitéc tanfolyam, védőnői tanfolyam és bábaképző tanfolyam szervezésére, ami tömegbázisának növelését jelentette. És a kormány – óriási nyereség volt akkor – 190 diák számára nyújtott ösztöndíjat, teljes ingyenességet ellátás és tandíj szempontjából.

Az év folyamán történt meg, már 1946. február 9-én, hogy az egyetem végre a nevét is megkapta, amelyben mi már 45 nyarán megállapodtunk, mégpedig Bolyai Farkas személyében, mivel Bolyai Farkas egy személyben volt filozófus, matematikus és író. Érdekes, hogy a névadás február 9-én, pont Bolyai Farkas születésének a napján történt. Természetes, nem éleztük ki Bolyai Farkas személyének előtér-

● GYORSLAPOZÓ

Ion V. Mesarošiuat bántják a nagyrészt már átfestett és átalakított régi egyenruhák, leventesapkák stb. Józan ember beláthatja, hogy mikor alig jut pénz puliszkára, meg tankönyvre, senki nem hajlandó eldobni még használható kabátját, sapkáját. Nem igaz, hogy az unitárius kollégium dísztermében kibontott magyar zászló fogadta a román tanárságot. A zászló tényleg ott volt, de felgöngyölítve és

be állítását, hagytuk, hogy a köztudatban mindenki Bolyai Farkast és Bolyai Jánost vélje névadónak, vagy akár csak Bolyai Jánost.

Az 1945–46-os iskolai év későn, 1946. március 1-én nyílt meg, de maximális létszámmal, 2288 hallgatóval, ami messzemenően igazolta Bukarest felé az egyetem létjogosultságát. Nagy bajok voltak azonban az internátus fölszerelésével, ráadásul aszályos esztendő volt a 45–46-os, óriási közellátási nehézségek támadtak, magának az egyetemnek se nagyon voltak pénzalapjai, úgyhogy az MNSZ kezdeményezésére a magyar egyetem javára országos gyűjtést rendeztünk. Az valami egészen megható volt, ahogyan az utolsó faluig, egyházközségig, gyárig munkások, földművesek, iparosok, kereskedők és magától értetődően az üzemek és az egyházak hozzájárultak az egyetem támogatásához. Ma már nem tudnám megmondani, mert inflációs korszakba mentünk át, de több millió lej gyűlt össze és rengeteg termény, ami lehetővé tette, jó hosszú időre, diákjaink élelmezését. Valahogy mindenki megértette azt a gondolatot, hogy az egyetem az egész nép számára nevel tanárokat, orvosokat, egészségügyi személyzetet, igazságszolgáltatási személyzetet, tehát egy új értelmiséget.

Az új egyetem teljes komolysággal és fegyelmezettséggel kezdte meg a maga munkáját, rendkívül imponáló volt a diákok és tanárok fegyelmezettsége. A diáksággal kapcsolatban érdemes volna külön meghallgatni Benkő Samunak a beszámolóját a Móricz Zsigmond Kollégium történetéről, amely az első demokratikus magva volt az

– erről Mesarošiu úr megfélekedzik – ott volt mellette a román lobogó is. Ha valaki demokratának, sőt szocialistának nevezi magát és Sztálin meg Lenin szavait idézgeti, akkor ne sértse az egyik nemzeti szimbólum jobban, mint a másik. Oláh Tibor” (*E. – dec. 20.*) ● Sztálin betöltötte 66. életévét, a „népek atyját” világraszóló ünneplésben részesítik (*V. – dec. 22.*).

egyetemi ifjúságnak. Ők a népi gondolat jegyében, Móricz Zsigmond szellemében, de már a marxizmus felé haladva csoportosultak, és kezdetben a Mátyás király szülőházában voltak elszállásolva. 1944–45 folyamán, másodszer is Kós Károly irányításával, Benkő Samu és társai, a Móricz-kollegisták végezték el az egész épület tatarozását, kisebb mérvű restaurálását, és telepedtek oda be, az előadások mellett külön előadássorozatokot kezdtek maguknak szervezni, közösségi, politikai, irodalmi, ideológiai kérdésekről, úgyhogy ez rendkívül érdekes és az egész diákifjúság gondolkodását erjesztő megmozdulás volt.

A következő fontosabb esemény 1949 őszén következett be, amikor az addig még jogilag önállóságát megőrzött Erdélyi Múzeum Egyesületet államosították, és így az addig tulajdonképpen bizonyos fokig magyar szellemi tulajdont képező óriási gyűjteményi anyag teljes nacionalizálás révén átkerült az állam tulajdonába. Egyes helyeken sikerült a közös használatot biztosítani, másutt kevésbé.

Elfeledtem mondani, hogy amikor a tanszemélyzettel kapcsolatos nagy plenáris záróülés és a függő kérdéseknek a rendezése folyt, akkor egyeztünk meg abban, hogy az egyetemi könyvtár ne a Ferdinand Egyetemé legyen, hanem megkapja az Egyetemi Könyvtár nevet, mindkét egyetem könyvtári személyzetét foglalja magába, és legyen a két egyetem diákságának a kiszolgálója. Ez nagy vívmányunk volt és valamelyes mértékben tartósnak bizonyult.

● GYORSLAPOZÓ

● 1946

● A Bolyai Tudományegyetem központi épületében egy hirdetmény vonja magára a riporter figyelmét: „A diákvédő hivatal újból megkezdte működését, s anyagi erejéhez képest támogatni akarja a rászorulókat. Sajnos diákkothonaink nincsenek. Sikerült azonban megállapodásra jutni a Piarista rendházban levő Bátho-

Az államosítással kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy nem az egyetem, hanem az Akadémia tulajdonába ment át és később az állami levéltár tulajdonába az Erdélyi Múzeum Egyesület levéltárának körülbelül két millió darabból álló gyűjteménye, továbbá az Egyetemi Könyvtár tulajdonába ment át a 250000 művet magába foglaló könyvtára az Erdélyi Múzeum Egyesületnek, hasonlóképpen teljesen az egyetem tulajdonába került az érem- és régiségtár, amelynek művészeti tára is volt, és ez képezte az alapját a ma már a Bánffy-palotában működő Kolozsvári Művészeti Múzeumnak. Ennek értékét nem is lehet felbecsülni, sose lett felleltározva, és ma sincs. De elég, ha elmondom például azt, hogy a kolozsvári Farkas utcai templom 1912-es restaurálása alkalmából kiderült, az egész templom alatt egy kriptarendszer van, oda temetkeztek a főúri családok tagjai évszázadokon keresztül. Hatalmas mennyiségű hímzett ruha, ékszer, fegyver stb. került onnan elő, amelyet a régiségtár akkori igazgatója, Posta Béla átvett, és átszállította a múzeumba azaz, hogy majd leltározni fogják és kiállítják. A mai napig nem történt meg ennek az erdélyi művelődéstörténet és művészettörténet szempontjából felbecsülhetetlen anyagnak a feldolgozása. Ott fekszik valahol a múzeum raktáraiban.

Hasonlóképpen került át az Erdélyi Múzeum ásványtári, geológiai őslénytári, a növénytári gyűjteményi anyaga is az egyetem tulajdonába.

1949-ben érte meg az egyetem azt, hogy rektora Nagy István lett.

ry–Apor szeminárium vezetőségével, a Református Teológia igazgatóságával és a Horea úti Református Szeretetház igazgatóságával. A jelentkezőket korlátozott számban ezekben az otthonokban tudjuk elhelyezni, mégpedig 100 fiút és 20 lányt, plusz a Móriczkollégistákat.” Egy másik hirdetés szerint megnyílt a Bolyai diákasztala is, naponta 300 hallgató háromszori étkezését biztosít-

Bizony nagyon nehéz periódus vette kezdetét, a politikai-ideológiai harc kiéleződött. Ugyanebben az esztendőben történt meg Csögör Lajos, Balogh Edgár, Demeter János és Jordáky Lajos letartóztatása, valamint a Venczel József is, aki szintén professzora volt az egyetemnek, statisztikát és szociológiát adott elő.

– *Része volt-e Nagy Istvánnak ezekben a letartóztatásokban?*

– Nem tudom, a Venczelében valami kis része lehetett. De ott egy tragikus véletlen is történt. Venczel akkor már nem volt professzor, elvesztette az állását, és az Erdélyi Múzeum Egyesület levéltárában dolgozott. 1949 őszén, egy este történt meg a levéltár államosítása, amikor Venczel nem volt bent. Másnap reggel egy hátsó ajtón ment be, nem tudva, hogy ott államosítás történt, és az ajtó belülről egy pecsételt papírszalaggal le volt ragasztva. Ezt ő felszakította. Az államosított levéltárba való törvénytelen behatolás címén fogták le először, később aztán csatolták a Márton Áron csoporthoz, akként kapott 25 esztendőt, amiből 13-at ült le.

– *Tudományos színvonal szempontjából mit jelentett a Nagy István-féle vezetés? Meddig is tartott?*

– Három vagy négy évig. Ő a maga részéről megtartotta az egyetemi előadásait, ahol például afféléket állított, hogy a dunántúli magyar nem érti meg az erdélyi magyart, annyira eltérő nyelvjárást beszélnek.

– *Mit tanított ő?*

– Erdélyi irodalomtörténetet. Külön borzasztó fejezetként emle-

● GYORSLAPOZÓ

ja. (V. – márc. 4.) ● Az új kormány hivatalba lépésének első évfordulóján: 1945. március 6-a előtt Dél-Erdélyben egyetlen állami magyar népiskola vagy középiskola sem volt, felekezeti középiskola 14 létezett. Ma 151 állami népiskola, 1 középiskola áll a magyar oktatás rendelkezésére a 18 felekezeti középiskola és 171 felekezeti népiskola mellett. „Észak-Erdélyben is meg tudtuk őrizni

getik a Tamási Áronról tartott előadásait, akit árulónak nevezett ki azért, mert itt hagyta Erdélyt és elmenekült. Egyébként több részletet nem akarok mondani, az én életembe is nagyon beleszólt, az pedig az én magánügyem.

1955. február 9-én jött a Bolyai Egyetem fennállása tizedik évfordulójának a megünneplése. Ennyi idő kellett ahhoz, hogy a közben elítélt Csögörék dossziéit Groza megszerezze, áttanulmányozza és megállapítsa, hogy egy teljesen inszenzált perről van szó. Február 9-e előtt váratlanul összeszedték őket a börtönökből, konfekciós ruhákba felöltöztették, bíróság elé állították, s újratárgyalva ügyüket, fölmentették őket, megállapítva ártatlanságukat. Aztán fölvezették őket Grozához a Miniszterelnökségre. Groza Péter egyenként megölelte és megcsókolta őket, és azt mondta: „Bocsássanak meg, hogy mostanig tartott, amíg ki tudtam szabadítani magukat.” Ez olyan adalék Groza emberségéhez, amit érdemes följegyezni. Utána pedig hozzátette: „Most pedig az a kérésem, hogy mindenki vonaton és repülőgépen igyekezzen minél hamarabb Kolozsvárra és Vásárhelyre, hogy részt vegyen a Bolyai Egyetem megalapításának tizedik évfordulóján.” Ez volt a nagy tízéves évforduló. Szép méltatásokat közölt a korabeli sajtó. Én is a sajtóból ismerem, mert időközben én kikapcsolódtam mindenből, 1952 és 54 között a csatornánál és börtönben voltam, 1954 és 56 között pedig ipari munkás és csak később vettem elő az országos sajtót, hogy megnézzem, hogyan emlékeztek meg az alapításról. Nagyon

764 állami népiskolánkat és 59 állami középiskolánkat, amellett, hogy itt 594 felekezeti népiskolánk és 49 felekezeti középiskolánk is folytatja munkáját” (V. – márc. 7.) ● *Sztálin az erdélyi magyar iskolákról érdeklődött az ARLUS küldöttségétől. Megelégedését fejezte ki a Bolyai Egyetem felállítására fölött – cím és alcím az RKP kolozsvári lapjában (I. – márc. 5.)* ● *Minden tantárgyat ma-*

szépen. Hogy négy év múlva, 59-ben kimondják ugyebár, hogy „gazdaságosabb” ha a két egyetemet egyesítik...

A kép teljesebbé tétele érdekében vessük össze a rendelkezésekre álló adatokat:

Magyar egyetemi hallgatók Kolozsváron (évvégi létszámok):

1919 – 105; 1920 – 183; 1921 – 189; 1922 – 332; 1923 – 239; 1924 – 228; 1925 – 369; 1926 – 462; 1927 – 544; 1928 – 606; 1929 – nincs adat; 1930 – 753; 1931 – 842; 1932 – 935; 1933 – 922; 1934 – 1127; 1935 – 945; 1936 – 753; 1937 – 570; 1938 – 566; 1939 – 553; 1940 – 404; 1941 – 2449; 1942 – 2565; 1943 – 2577; 1944 – 2749 (1941 és 1944 között más nemzetiségű hallgatókat is beleszámítottak ezekbe az adatokba), 1945 – 1127; 1946 – 2288.

A magyar egyetemi hallgatók szakonkénti megoszlása

	1939/40	1945/46
Jog	111 (csak jog)	1133 (közgazdászok is)
Bölcsészet, nyelv- és történelemtudomány	98	275
Matematika, természettudomány	72	250
Orvostudomány	123	630
Összesen:	404	2288

● GYORSLAPOZÓ

gyarul adnak elő a magyar nyelvű iskolákban. A Hivatalos Lapban közzölt rendelet szerint a magyar tannyelvű elemi és középiskolákban az összes tárgyat magyarul adják elő, a román nyelvet pedig az elemi harmadik osztályától kezdve tanítják (I. – márc. 8.)

● Az MNSZ Százask Intézőbizottsági gyűlésén Brassóban Nagy Géza terjesztette elő a Közművelődési Bizottság tanügyi osztályá-

Ezen kívül a hároméves almérnökin, a mezőgazdasági főiskolán és a teológiai intézetekben 1945–46-ban még kb. 7–800 főiskolás volt. Az 1939–1940-es évben Kolozsváron, Bukarestben, Temesváron és Iași-ban összesen 997 egyetemi hallgató volt.

Pár statisztikai adatot még hozzáfűznék a fentiekhez:

Nekem, sajnós, csak 1919-től 1946-ig van meg a magyar egyetemi hallgatók száma. Történt egy érdekes dolog 1975-ben. Akkor már újból az egyetemen voltam, egyszer Ștefan Pascu rektor fölkeret magához, és azt mondja, hogy 24 óra alatt állítsam össze a Babeș-Bolyai Egyetem hallgatóinak a létszámát 1945-től 1975-ig. Hát, mondom, domnu rector, ott a levéltár! Azt mondja, a levéltár használhatatlan. Én erre azt mondtam: egyet tudok vállalni, a Bolyai Egyetemét össze tudnám állítani nagyjában, részben megvanak az adataim, részben tudom, hol keressem őket. Akkor készítettem egy összeállítást, hiányos volt az is, de annyit tudok, és az 1955-ben megjelent újságcikkekből és megemlékezésekből is az derült ki, hogy tíz év alatt a Bolyai Egyetem több mint tízezer értelmiségit nevelt Erdély részére. Ha ezt megtoldjuk az 1959-ig terjedő időszakkal, akkor ez körülbelül tizenötezer értelmiségit jelent, amit akkor tudunk igazán értékelni, ha összevetjük az 1919-től 1946-ig tartó 27 évet felölelő időszak legfeljebb ötezer hallgatójával a kolozsvári egyetemen. Mondanom sem kell persze, hogy figyelembe kell venni ezenkívül a iași-i és bukaresti egyetemeken, műegyetemeken, képzőművészeti főiskolákon és a nagyon híres temesvári

nak jelentését: „Nagy Géza jelentése szerint az MNSZ kolozsvári tanügyi értekezlete (1946. március 16. és 17-én tartották) fontos határozati javaslatokat hozott a tanügyi sérelmek orvoslására: így a tanítók és tanárok besorolásának kérdése, a tanszemélyzet fizetésének hiányai és késedelmes volta, a magyar állampolgárságú tanszemélyzet súlyos anyagi helyzete, a hadifogságban lévő tanítók

műegyetemen végzett értelmiségiek számát is, akiről nekem statisztikai kimutatásom nincsen. Összehasonlító táblázatomból látható, hogy az 1939–40-es évben a kolozsvári román egyetemen hány magyar hallgató volt, a végső szám 404, 1945–46-ban pedig, mint említettem már, a Bolyain 2288 hallgató tanult.

Röviden meg kellene emlékezni még arról, hogyan alakult meg az Almérnöki Intézet Kolozsvárt és annak magyar tagozata, amiről Jenei Dezső tudna felvilágosítást adni. Megszervezték ezen kívül a Kolozsvári Mezőgazdasági Főiskolának a magyar tagozatát is, nagyon erőteljes tanszemélyzettel, köztük Kós Károly, Veress István és mások. Megalakult továbbá a Magyar Művészeti Főiskola, amely később különvált a zeneire és a képzőművészetre. A képzőművészeti érdekes módon két tagozatú főiskolaként jött létre valamikor 1948-ban, önálló magyar és román tagozattal. Ma már teljesen össze van keverve a kettő, és alig van rajta magyar tanár. És bele kell számítanunk a diákság létszámába a teológiai intézetek ifjúságát is. A protestáns és katolikus hallgatók száma az 1940–50-es években elérte a 200–300-at, úgyhogy én a táblázatomba azt írtam, hogy 1945–46-ban az egyetemen kívüli magyar főiskolai hallgatóknak a létszáma további körülbelül 700–800 tett ki, lehet, ennél is többet, ami azt jelenti, hogy összesen 3000 hallgató lehetett abban az évben.

Kolozsvár, 1980.

● GYORSLAPOZÓ

besorolása, a tanító- és tanárhiány megoldása, a tankönyvek ügye, az épületelosztások igazságos rendezése, a nyugdíj és a mezőgazdasági iskolák dolga, de legfőképpen a még mindig el nem ismert magyar tanfelügyelőségek felállítása az, ahol a kolozsvári tanügyi értekezlet hathatós erejű támogatást vár a brassói országos értekezlettől. Ugyancsak kéri a tanügyi értekezlet, hogy az MNSZ bu-

JEGYZETEK

1. Universitas Hungara Claudiopolitana – Kolozsvári Magyar Egyetem

2. Vasile Pogăceanu prefektus 1945. január 19-én rendeletben intézkedik afelől, hogy a mezőgazdasági főiskola különálló karként beolvadjon az egyetembe, és szükségesnek tartja egy műegyetemi karnak a felállítását is.

3. Nagy Géza egész beszámolóján érezni, hogy 1980-ban, amikor a Babeş-Bolyai Egyetem magyar tagozata teljes megszűnésének veszélye fenyegetett, nem tartotta célszerűnek a korabeli belső magyar viták emlékét feleleveníteni, maga különben is inkább a megoldások keresésének embere volt és nem a vádak megfogalmazója. E belső harcok 1945. áprilisában-májusában és júniusának elején késhegyig menő hevességgel folytak, a kortársak, a nem kommunista közvélemény jó része súlyosan elmarasztalták bennük az MNSZ egyes vezetőit, magát a hármas bizottságot például amiatt, hogy nem sikerült az óhajtott egyenrangúság és egyenjogúság alapján rendeznie az egyetemi épületek kérdését (gyakorlatilag mind a 46 épületből ki kellett vonulni a felajánlott jóval kisebb De Gerando és Mariánum leányiskolákért „cserébe”); hogy a magyar állampolgárságú tanárok jogi és anyagi helyzete aggasztó volt stb. A súlyos vádakat illetően lásd az említett *Erdély Magyar Egyeteme* című 1995-ben megjelent kötetet.

karesti jogvédő irodájában a legrövidebb időn belül nevezzenek ki egy olyan személyt, aki a fővárosban a magyar tanügyi kérdések alakulását figyelje és érdekeinket őrizze. Ezután kitért Nagy Géza egy Bukarestből érkezett feltűnő jelentés ismertetésére is, melyet Papp Imre kolozsvári tanfelügyelő, az MNSZ jelenleg Bukarestben tartózkodó tanügyi megbízottja juttatott el a brassói értekez-